

Baykan Sezer

**DOĞU-BATI
ÇATIŞMASINDA
YUNANLILIĞIN YERİ**

Baykan Sezer

DOĞU-BATI ÇATIŞMASINDA YUNANLILIĞIN YERİ

İKİNCİ KİTAP / EK-1:

“ŞEHNAME” ÜZERİNE

ÜÇÜNCÜ KİTAP / EK-2:

OSMANLI’NIN BATICILAŞMASI

Sosyologca Kitapları / 107
Baykan Sezer Kitapları / 8

Baykan Sezer / Doğu-Batı Çatışmasında Yunanlılığın Yeri

Sosyologca Kitapları Genel Yayın Yönetmeni ve Dizi Editörü:
Ertan Eğribel - Yüksel Yıldırım

Sorumlu Genel Yayın Yönetmeni:
İbrahim Horuz

Kapak Tasarım ve Mizanpaj:
E & M

Baskı ve Cilt:
MD Ofset Matbaacılık
Zeytinburnu-İstanbul
Sertifika No: 50194

1. Baskı: Ocak 2023

ISBN: 978-625-7089-89-0

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 47410

Bu kitabın Türkçe yayın hakları Yeni Alan Yayıncılık'a aittir.
Doğu Kitabevi Yeni Alan Yayıncılık'ın yayın markasıdır.

Doğu Kitabevi
www.dogukitabevi.com
İslambey Caddesi, 102-104B Eyüpsultan-İstanbul
Tel.: 0 212 527 29 26
bilgi@dogukitabevi.com

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....	7
DOĞU-BATI ÇATIŞMASINDA YUNANLILIĞIN YERİ	9
A- DOĞU-BATI AYIRIMI.....	11
B- BATI'NIN TEMELİ YUNAN UYGARLIĞI	19
C- BİZANS	29
1- BİZANS'IN ANLAMI: ROMA (BATI)'NIN PARÇALANMASI	29
D- BİZANS'IN MİRASI	37
1- RÖNESANS	37
2- ÇARLIK RUSYASI	40
İKİNCİ KİTAP / EK-1: “ŞEHNAME” ÜZERİNE	49
ÜÇÜNCÜ KİTAP / EK-2: OSMANLI'NIN BATICILAŞMASI.....	99

SUNUŞ

Bu kitap Baykan Sezer'in daha önce ayrı ayrı ek olarak yayınlanmış ancak kitap olarak yayınlanmamış bizim tarafımızdan seçilen metinlerden oluşan yeni bir kitabı belirtmektedir. Bir anlamda yeni bir kitaptır. Ama en önemli özelliklerden biri de Baykan Sezer'in sosyoloji alanında yazdığı ilk metinlerinin bir araya getirilmesinden oluşmaktadır. Baykan Sezer, II. Dünya Savaşı sonrası ve 1960'larda sömürgelerin tasfiyesi, az-gelişmişlik, Doğu-Batı, Asya Tipi üretim Tarzı (ATÜT), refah toplumu ve sosyalizm gibi tartışmalar içinde yer almıştır. Bu anlamda "1960'ların geç tartışmacısı" olarak söz konusu konular üzerine sözünü ortaya koymuştur. Söz konusu metinler Baykan Sezer'in ilk sosyolojik çalışmaları olmalarına rağmen belli bir olgunluğun görülmesi ve sonraki çalışmaları ile karşılaştırıldığında da düşünce sistemindeki tutarlılık ve sürekliliği göstermesi bakımından da anlamlıdır.

"Doğu-Batı Çatışmasında Yunanlığın Yeri" Baykan Sezer'in 1968 yılında kaleme aldığı lisans bitirme tezidir. Bu çalışmada Doğu-Batı ayrımının başlangıcı ve Batı uygarlığının temeli Yunanlık tarih içinde geçirdiği aşamalarla birlikte anlatılır ve bu bağlamda Doğu-Batı çatışması teorisinin ana hatlarını görmek mümkündür. İkinci kitap/ek-1, "Şehname Üzerine" adlı çalışma, 1977-1978 dersi yılında *Türk Toplum Tarihi Seminerleri* için hazırlanmış ders notlarının derlenmesinden oluşmaktadır. Baykan Sezer burada, Türklerin İran-Turan çatışmasından "daha geniş ve dünyanın kaderini çizen" Doğu-Batı çatışmasına geçişi üzerinde durmaktadır. Anadolu Türklüğü ve Orta Asya Türklüğü arasında devamlılık ve sürekliliğin doğru bir biçimde anlaşılması açısından temel bir metindir. Üçüncü kitap/ek-2, ilk baskıda yanlış yazılmasına rağmen gerçekte 1969 yılında tamamladığı "Osmanlı'nın Batıcılılaşması" çalışmasıdır. Osmanlılık siyasetini yürüten Türklerin yeni ve eskisinden çok farklı bir siyasete evrilmeleri sürecini tanıtmaktadır. Türk toplum tarihinin en önemli ve günümüzü de belirleyen değişimlerden olan Batıcılışma karşısında tavrını belirtmektedir. Bu kitap ve iki ekten oluşan metinler rastgele bir araya getirilmemiştir. Günümüzün dünyasının anlaşılması ve yönümüzün belirlenmesinde yolumuzu aydınlatacaktır.

Ertan Eğribel, Yüksel Yıldırım

**DOĞU-BATI ÇATIŞMASINDA
YUNANLILIĞIN YERİ**

«L'idée d'étudier l'Asie dans ses rapports avec les autres contrées ne pouvait être considérée autrement qu'une menace comparable à celle que présentaient pour Athènes les armées de Darius et de Xerxes.»

Dr. Herbert H. GOWER

A- DOĞU-BATI AYIRIMI

Yeryüzünde insanlığın dünya çapında iki ayrı bloka ayrıldığı olayı bugün hepimizce elle tutulur, bilinen bir gerçektir. Gündelik dilimize girmiş birçok sözcük insanlığın bu ayrılığın farkında olduğunun belirtisidir. Ayrı-lık kolayca dile getirilebilmektedir. Varlığı da tartışma konusu değildir. Ancak ayrılığın nedenleri ve ayrılığın ortaya çıktığı alanlar konusunda henüz oybirliği yoktur. Gelişmiş ve az-gelişmiş ülkeler, emperyalist ülkeler ve sö-mürgeler, endüstrileşmiş ülkeler ve endüstri devrimini gerçekleştirememiş ülkeler... Avrupa ve Asya... Belki kullanışlarına göre birer masum coğrafya terimleri... Ancak «**Avrupa görmüş adam**», «**Avrupalı gözüyle Türkiye**» ya da «**Avrupalılaştık**» dediğimiz zaman aynı masum coğrafya terimle-ri insanlar arasındaki ayrılığı bize en şiddetli biçimiyle anımsatmaktadır. Bütün bu deyişler dünyamızda bulunan ayrılık üzerinde oybirliği olmasına karşın sorunun değişik açılardan değerlendirilmesi sonucu değişik önem ve şiddet kazanmaktadır. Bizim istediğimiz, bu ayrılığın değişik görüntüle-rinin ortak bir açıklamada birleştirilmesinde yardımcı olmak, bu ayrılığın tarihi kökenlerini bulmaya çalışmaktır.

Amerika'nın, yeni ülkelerin bulunması karşısında Hristiyan dünyayı anımsayalım. Tanrıların, o her şeyin yaratıcısı, her şeye egemen Tanrı-larının alanı dışında başka bir dünya ve bu dünyada yaşamlarını hiçbir bi-çimde Hristiyan Tanrısına borçlu olmayan insanların önünde düştükleri şaşkınlığı bir gözümüzün önüne getirelim. Söz konusu şaşkınlığı Avrupalı yalnızca Amerika karşısında duymamış, gezgincilerin yazıları ve anlattık-larıyla benzer yabancılığı Asya önünde de yaşamıştır. Avrupalı kendi dü-ğünce rahatlığını ve güvenini sağlamak için gerektiğinde bütün yerli halkı

mektedir. Mısır'da yeni askerî durum bu koşulun çözümünü sağlamıştır. Her üretici, ki o çağın üretim verimini oluşturunuyordu, tek başına bir artizan besleyemediği halde askerî fethin yarattığı birlik bu işi başarmıştır. Ayrıca Yakın Doğu'daki askerî durum kentleşme için gerekli yatırımın askerî ganimetlerle desteklenebilmesi imkânını yaratmıştır.

Kentleşme için üretimin tek elde toplanabilmesi zorunluğu, ayrıca bir sultanlık kurumunu da gerektirmektedir. Temeli ne denli ekonomik zorunluluklar olursa olsun bir Devlet, Devlet olduğu andan itibaren siyasî bir nitelik ve anlam kazanır. Ve kendisini siyasî alanda da doğrulayabilmesi gerekmektedir. Bu konuda da askerî başarılar Yakın Doğu'da sultanlık kurumunu desteklemiştir. Yakın Doğu'da ancak bölünmez toplum kesitlerini temsil edebilen klan totemleri kaybolmuş, yerlerini Tanrı-kişiler almıştır. Yakın Doğu toplumları farklılaşmaya ve bu toplumlarda siyasî egemenlik kişileşmeye başlamıştır.

O çağlarda ekonomik çizginin henüz kentleşmeye elvermediğini, bunun ancak siyasî ve askerî olaylarla mümkün olduğunu söylemiştik. Fakat sultanlık kurumu doğduğu andan itibaren varlığını sürdürebilmek için kendi ekonomik temelini de yaratmak zorundadır. Başka deyişle sultanlık kurumunun, içinde bulunduğu durumun zorunluğu olarak üzerinde egemenlik kurduğu toplumu aşması, toplum pratiğini toptan değiştirmesi gerekiyordu. Bu da kentleşme devrimini tamamlayan öbür olayları mümkün kılmıştır. Önce yeni pratiğin kurallarını yeni pratiği getiren grup vermek zorundaydı. Bu nedenle Yakın Doğu'da ideoloji, Devlet'te tekelleşti ve tarihte ilk kez kafa ve el emeği birbirinden koptu. ATÜT'de Devlet artık toplumda kendisini doğrulayan iki toplumsal görev üstlenmiştir.

Devlet, yeni pratiğin ideolojisini ve ham maddesini sağlamakla yükümlüydü.

B- BATI'NIN TEMELİ YUNAN UYGARLIĞI

Doğu'da görülen bu gelişmelerin Avrupada etkisi ne oldu? Bu arada Yunanlılığın oynadığı rol nedir? Bu soruları açıklayabilirsek Yunanlılığın anlamı da bir aydınlığa kavuşacaktır.

Büyük İskender çok genç yaşta öldü. Acaba öldürüldü mü? Önemli değil. Önemli olan İskender'in insan eliyle olsun, ecel eliyle olsun tarih sahnesinden iptal edilmesidir. Aynen Fatih Sultan Mehmet'in ölümü gibi. Zaten biri Batılı, biri Doğulu olan bu iki büyük fatihin kaderlerinde birden çok benzer nokta vardır. Ve bu benzerlik ölümlerinden sonra çıkan olaylarda da sürmüştür.

C- BİZANS

1-BİZANS'IN ANLAMI: ROMA (BATI)'NIN PARÇALANMASI

Batı'nın kayıtsız koşulsuz dünya egemenliğinin ifadesi olan Roma, uzun süre bu üstünlüğün yıkılmaz olduğu izlenimini bırakmıştı. Ancak Roma da bir süre sonra önce parçalanacak, sonra da silinecektir. Roma'nın bu inanılmaz sayılan yıkılışının ilk nedenleri belki iç çelişkileriydi. Ancak Doğu-Batı çatışmasının aldığı yeni biçim Roma'nın yıkılmasında en az iç gelişmeler kadar önemli oldu. Yunanlılığın Bizans'la yeniden doğuşunun, Batı'nın yeniden ikiye ayrılmasının nedeni de Doğu-Batı halkları çatışmasının aldığı bu yeni biçim olacaktır.

Kölelik düzenine dayanan Roma'nın bir iç çıkmaza düşeceği belli idi. Roma'da yeni toprakların İmparatorluğa katılması ile ham madde ve üretim kaynakları, köle sınıfının da durmadan kabarması ile kol emek gücü sınırsızca çoğaltılmıştı. Ancak aynı gelişme sırasında Roma, fethettiği ülkelerin tüketicilerini yok etmekle de pazarları alabildiğine daraltıyordu. Roma'da pazar olarak satın alma gücü olan bir-iki Romalı asilzadeden başka kimse kalmamıştı. Roma, artık elinde biriktirdiği bu zengin üretim gücünü ve imkanlarını ne yapacağını bilemiyordu.

Roma toplumunda satın alma gücü bu kadar sınırlı kişilerin elinde toplanınca üretim de anonim olmaktan çıkacak, belli kişiler için çalışmaya başlayacaktır. Böylece bölünen üretim güçleri, artık her asilzadenin etrafında toplanmakta, amaçları da o asilzadenin satın alma gücünün oluşturduğu pazarın dışına çıkmamaktaydı. Görülüyor ki Roma'nın gelişmesi iç çelişkileriyle Orta Çağın feodalizmi için gerekli koşulları hazırlamaktadır (bu konu için bk. «**Feodalizm**» Toplum ve Bilim, 4). Ancak asilzade-

D- BİZANS'IN MİRASI

1- RÖNESANS

1453'te İstanbul'un Türkler tarafından alınmasıyla Bizans tarihten silindi. Ancak Bizans'la birlikte ne Yunanlık ne de Ortodoks kilisesi ortadan kaybolacaktır. Bizans'ın mirası türlü biçimlerle günümüze kadar yaşamını sürdürecektir. Bu mirasın tarihte aldığı en önemli biçim hiç kuşkusuz Rönesans olmuştur. Rönesans, tarihte belli olaylarla birlikte görülmüştür. Bu olayları da birlikte izleyecek olursak XV. yy. da Avrupa'da ortaya çıkan büyük değişikliklerin temelinde yine Doğu-Batı çatışmasını bulacağız. Daha Haçlı Seferleri sırasında Avrupa'nın Asya'ya sızmasına engel olan Türkler, Anadolu'da Osmanlı İmparatorluğu'yla Avrupa'ya karşı aşılmaz bir baraj kurmakla uğraşıyordu.

İlk çağlarla karşılaştığımız zaman Orta Çağ'da Doğu-Batı ticaretinde önemli iki değişiklik ortaya çıkar. Avrupa, artık yalnızca Doğu endüstrisine ham madde sağlayan ve Doğu üretim fazlasına el koyan taraf olmaktan çıkmış Doğu'nun ham maddesine (altın) ve egzotik tarım ürünlerine de göz dikmeye başlamıştır. Bunun sonucunda Doğu ticaretinin ağırlık merkezi Yakın Doğu'dan Hindistan'a kaymıştır. Vasco de Gama'yı olsun, Christophe Colombe'u olsun serüvene iten ne deniz ne de gezi aşkıdır. Türklerin Bizans'ı yıkarak Avrupa'ya Akdeniz'den ve karadan Hindistan yolunu kapamalarıdır. Colombe, bugün bize tanıtılmak istenilenin aksine bilimsel kaygılardan çok Marco Polo'nun anlattıklarıyla kabaran iştahı sonucu para ve ticaret aşkına serüvene atılmıştır. Bütün Avrupa'yı yeni deniz yolları bulmaya, Hindistan'a varmak için Afrika'yı dolanmaya ya da batıdan bütün dünyayı aşmaya varıncaya kadar ters işlere iten neden Bizans'ın yıkılışıdır. Avrupa için bütün tasa, Bizans'ın yerini almış Doğu'nun savaşçıları Türklerle karşılaşmadan kendilerini Hindistan'a ulaştırabilecek yeni bir yol bulabilmektir.

Ortaya çıkan bu yeni durum, Avrupa'da önce İspanya, Portekiz sonra İngiltere ve Hollanda gibi artık Akdeniz'de değil Atlas Okyanusunda kıyısı olan ülkeleri ön plana geçirecektir. Durumdan da fazla zarar görecektir. Bizans Devletinin devamı üzerine kurulmuş ticaret sistemine en fazla para

ya da dirilen Roma değil Yunan siteleri oldu. Şehirler arası ticaret rekabetine dayanan anlaşmazlık, ticaret sermayesinin şehir içindeki büyük üstünlüğü ve böylece her türlü boyunduruktan, özellikle siyasi boyunduruktan uzak kalışı, stratejik ve coğrafi konumlarından ticarete en iyi biçimde yararlanmak isteğinin doğurduğu yurtseverlik, Doğu'yla bütün Avrupa adına ticaret yapabilmek iştahının körüklediği hümanizm akımı, bizlere tam eskiçağ Yunanistan'ını hatırlatmaktadır. Nasıl Yunanlılık Avrupa'ya Yunan ticaretiyle birlikte yayıldıysa, Doğu ticaretinde İtalya'ya Akdeniz'de bağlanmış olan Fransa'ya da, Rönesans ve hümanizm İtalya aracılığıyla girecektir.

Ancak Yunan döneminde Doğu ticaretinde yer kapabilmek için girişim ve gözüpeklik yeterli iken Rönesans'ta artık yüklü bir sermaye de gerekmektedir. Bu nedenle Rönesans İtalya'sında Yunan site demokrasilerinin tam modellerini bulamayacağız. Onların yerini biraz bozulmuş biçimleri olan şehir cumhuriyetleri alacaktır (tüccar cumhuriyetleri).

İtalya, Roma döneminde olduğu gibi Avrupa uygarlığının merkezidir. Bu, yeni bulunan deniz yollarının doğu Akdeniz ticaretine gölge düşürecek ve sonunda Latin Avrupa, İngiltere eliyle günümüze kadar geri almamak koşuluyla, Anglo-saksonlara üstünlüğü kaptıracaktır. Ayrıca aynı yüzyıllarda coğrafi konumu, İtalyanlara göre çok daha elverişli yeni bir Bizans mirasçısı da, tarih sahnesinde sesini duyurmaya başlayacaktır.

2- ÇARLIK RUSYASI

Yeni mirasçı Rusya'dır. Asya karşısında Bizans yıkıldıktan sonra Yunanlığın XX. yüzyıla kadar sürmesini sağlamıştır. Rusya, coğrafi konum olarak da bu role en elverişli ülkedir. Rusya bu durumdan daha ilk çağlardan itibaren yararlanmaya başlayacaktır. Yakın Doğu'da ham madde gereksinmesi duyulduğu zaman, Yakın Doğu'ya doğal kaynak görevini Rusya görmüştür. Ancak Rusya ve Yakın Doğu arasında kurulan bu aracısız ticaret kısa bir süre sonra İran-Yunan çatışmasının doğurduğu baraj önünde kesilecektir. Rus malları Doğu pazarına İran kervanları aracılığıyla değil, Yunan gemileri aracılığıyla ulaşacaktır. Rusya, tarihinin bu döneminde İran'ı dolayısıyla Asya'yı seçebilirdi. Bu seçim iki neden yüzünden gerçek-

İKİNCİ KİTAP / EK-1

BAYKAN SEZER

“ŞEHNAME” ÜZERİNE

İKİNCİ KİTAP / EK-1

“ŞEHNAME” ÜZERİNE

A- FİRDEVSİ VE KONUSU ÖNÜNDE TUTUMU • 63

B- İRAN ŞEHİNŞAHLIĞI VE DEVLETİ • 66

C- TARİHTE İRAN • 73

D- İRAN, CEPHE SİYASETİ • 77

E- İRAN, ASKER DEVLET • 80

F- TURAN • 86

G- İRAN-TURAN • 89

“Sen, bir mübitin gizli sırlardan bahsederken bir padişaha ne söylediğini hiç işitmedin mi?”

“O demiş ki: ‘Söz, söylenmediği müddetçe, bir kutunun içinde bağlı, sarılı ve el sürülmemiş bir mücevherdir.

Fakat, bu bağlardan ve sargılardan kurtulup da kutunun dışına çıkınca, parlak bir güneş gibi de olsa, yine değerini kaybeder!’ dedi.”

(*Şehname*, 8096, 8097, 8098)

- 1) Türk toplum tarihi kaynakları dizisinde ele alacağımız kitaplardan birisi de, İranlı yazar Firdevsi’nin *Şehname* adlı eseri olacaktır.^{1*} (Çeviren: Necati Lugal, *Şark-İslâm Klâsikleri*: 10, 1967-1968)

Şehname’nin ancak ilk dört cildi Türkçeye çevrilmiştir. Bütünü ise, aşağı yukarı on cilde yakın bir uzunluktadır, *Şehname*, üzerinde çalışanlarca, genellikle iki ana bölüme ayrılmaktadır. Birinci bölüm, çeşitli İran efsanelerinden kaynaklanarak yazılmıştır. İkinci bölüm ise, tarihî ve gerçek kişiler üzerine o çağda elde bulunan bilgiler, söylenenler üzerine kurulmuştur. *Şehname*’nin Türkçeye çevrilmiş bulunan ilk dört cildi, birinci bölümün büyük bir kısmını içermektedir.

Şehname, günümüze kadar gelen önemini, bir tarih kitabı ya da yazıldığı dönemde gerçekleşmiş olaylarla ilgili bir belge olarak korumamaktadır. *Şehname*’nin önemi, Yakın Doğu ülkelerinde ve bu arada Türklerin sürekli çekişme ve çatışma içinde bulunduğu İran’da yaşadığı yıllarda hiç kuşkusuz birçok üstünlükleri benliğinde toplayan bir yazarın (Firdevsi) çeşitli konular (bu arada biz Türkler) üzerindeki görüş ve düşüncelerini yansıttığından gelmektedir. Bu nedenle tartışmalarımızda konuyu yazarın kendi görüş ve düşüncelerini daha bağımsız bir biçimde dile getirmek imkânını bulduğu birinci bölümle sınırlamakta bir sakınca görmedik.

¹ Parantez içindeki sayılar, atıf yapılan beyitlerin *Şehname*’nin Türkçe çevirisinde taşıdıkları, sayılardır. Asıl metnin dışında atıf yapılan beyitlerin hangi cilt, sayfa ve dipnotunda olduğu Romen ve Arap rakamları ve harflerle belirtilmiştir.

A- FİRDEVSİ VE KONUSU ÖNÜNDE TUTUMU

- 15) Firdevsi'nin İran-Yunan çatışmasını bilmezden gelip yalnızca İran-Turan çatışmasına ağırlık vermesi, belki bir ölçüde kişisel nedenlere de bağlanabilir. *Şehname*'nin yazılış yılları, Devlet kadrolarının Türklerce ele geçirildiği yıllardır. Firdevsi'nin de, eli kalem tutan bir kişi olarak bu yeni gelişmelerden zarar görmüş olması gerekir. Turan'a karşı takındığı hoşgörüsüz tutumu ile kendi çıkarlarını da gözetmiş olduğunu düşünebiliriz.

Ancak Firdevsi'nin kendi kitabı karşısında tutumu da ilgi çekicidir. Firdevsi, kendi kişiliğinin *Şehname*'nin hazırlanışında etkin olmadığını savunmaktadır. Üstelik yazdıklarının bütün sorumluluğunu yüklenmekten kaçınır görünmekte, yazdıklarını eleştirme hakkında kendisi de vazgeçmemektedir.

Firdevsi'ye göre *Şehname*'de anlatılanların çoğunun kaynağı, kendisinden önce var olan söylentilerdir. Aktardığı bilgilerin kaynaklarını belirtmeye de özel bir özen gösterecektir (14643, 16090). Firdevsi, kendi rolünü çeşitli kitaplardan toplanan bilgilerin şiir diline aktarılmasıyla sınırlamaktadır (14646). Kitap karşısında okurlarından da aynı benzer bir tutum beklemektedir (17866). Firdevsi'yi aşan ve Firdevsi'yi bağlamayan bir eleştiri. Kitapta yazılanlara inanıp inanmama ve büyük bir ihtimalle inanmama okurun kendisine bırakılmıştır (17612).⁴

Bu akıl dışı olaylara rağmen (17613) kitabını bütün bütüne de yarardan uzak saymayacaktır. *Şehname*'deki bilgiler, doğruluk derecelerinden önce güngörmüş kimselerin sözleri olduğu için önemlidirler. Anlatılanların doğru olmadığını bildiği halde hikâyelerden çıkan anlam ve sonuçlar yüzünden kitabında yer vermiştir (17614).

- 16) Doğu'da dinin büyük egemenliği karşısında felsefenin gelişmediği üzerinde iddialar bulunmaktadır.

⁴ Firdevsi'nin inanmadan anlattıkları arasında Rüstem'in tek başına Türkleri yenmesi de bulunmaktadır (17774).

Kitabın giriş bölümünde evrenin yaratılışı Tanrı övgüsünden akıl konusuyla ayrılmış ve ayrıca açıklama gerektirir bir olay olarak tanıtılıyor. Başka deyişle tek ve aynı varlığın değişik sıfatları olması gereken Tanrı ve Yaratanlık akılla ayrılıyor. Yaratılış olayının kendi iç düzeni ve mantığı vardır. Ve insanın yaratılışıyla yeniden akıl ön düzeye geçmiştir.

Peygamber sorunu, Tanrı ve evrenin yaratılışında görüldüğü gibi yeni bir ekleme konusudur. Böylece yine sistem dışı bir açıklama gerektireceği için bir ikiliğe de yol açmaktadır. Gerçekte bu ikilik, bir yerde eski İran gelenekleriyle İslâm inançlarının kaynaşmasından ortaya çıkan bir ikiliktir.

- 20) Kitap, elbet padişahlara sunulacaktır (188). Dünyadan Devlet adamları sorumludur. Onlara da akıl ve bilgelik, başka türlü söylersek İran dünya siyaseti yol gösterecektir (205.) *Şehname*'nin konusu da başka bir şey değildir. Sultan Mahmud, özellikle böyle bir yol göstermeye muhtaç bir Devlet adamıdır. Kendisi Turanlıdır. *Şehname*, Turan karşısında İran siyasetinin inceliğini, üstünlüğünü Sultan Mahmud'a göstermeyi üstlenmiştir.

Bu yüzden İran, öncelikle Turan'la olan çatışmasının altı çizilerek açıklanmak istenilmektedir. *Şehname*, başka bir dönemde ve başka bir padişaha sunulsa idi muhtemelen İran-Turan çatışması üzerine kurulu olmazdı. Çünkü İran, belki de asıl İran-Yunan çatışmasının ürünüdür. Ayrıca Gazneli Mahmud İran'ın Turan sınırı üzerinde hüküm süren bir sultandır. Onun büyüklüğü, İran-Yunan değil İran-Turan çatışmasına bulacağı çözümde olacaktır.

B- İRAN ŞEHİNŞAHLIĞI VE DEVLETİ

- 21) Daha önce değindiğimiz gibi *Şehname*'nin önemi, İran genel siyaseti ve dünya görüşünü çağının en belirgin kamuoyu oluşturma aracı ve ifadesi olan efsanelerden yararlanarak yansıtmasından ileri gelmektedir. Tarih boyunca bütün Doğu toplumlarında görülen ortak bir özelliğe uygun olarak bu genel siyaset ve dünya görüşü, öncelikle İran'ın Devlet anlayışıyla

Yakın Doğu üretim alanları İran denetimini çağırmaktadır ya da İran bu bölgeleri kendi denetim ve haracına almak istemektedir (5581). Uygarlık merkezleri vergilerini yalnızca İran toplamalıdır (13142). Aksi durumda başka ülkelere ve bu arada Turan’a İranlılaşmaları için bir şans tanınmış olacaktır (13143).

D- İRAN, CEPHE SİYASETİ

33) İran Devleti, gerçek anlamını ürünü olduğu dünya siyaseti içinde kazanmaktadır. Bu dünya siyaseti, cepheci bir dünya görüşü için de biçimlenmektedir. Bu nedenle İran cephe anlayış ve ideolojisi üzerinde durmamızda yarar vardır.

34) İran Devlet ideolojisi, yalnızca cephe anlayışının değil bu cephe içinde kendisine yakıştırdığı yerin de bir ürünüdür aynı zamanda, İran çeşitli yönlerden gelen değişik doğa güçlerinin tehdidi altındadır, İran düşmanlarının saçtıkları zehir, ot ve bitkinin büyümesine engeldir ve geçtikleri bölgeler, birer yangın yerini andırmaktadır (3567). İran’ın görüşü, görüldüğü gibi, göçebeler üzerine yaygın kanının dışına çıkmamaktadır (göçebenin atının bastığı yerden ot bitmez, denir).

İran’ın düşmanlarıyla olan çatışması, Doğu’nun çiftçi halklarını da yakından ilgilendirmektedir, İran’ın başarısı, bu çatışmaya seyirci kalan tarım üreticilerinin mutluluk nedenidir (3562, 3562).

Böylece cephe sorunu, Doğu’nun tarım ve tarım-dışı halklarının çatışmalarının bir biçimlenmesidir. Bu durumda İran, tarım-dışı halklar karşısında tarımın savunuculuğu ve koruyuculuğu görevini yüklenmiştir. Sonuçta İran siyaseti, kendi sınırlarını aşan ve Doğu’nun tarım uygarlıklarını içeren bir cephenin dünya görüşü olmaktadır (3696, 3697).

İranlı kendisine bir din bağışlanmış sayıyor. Başka deyişle bir cephenin ücretli askeri olabilmek imkânını bulabilmiştir (19540). İranlı savaş sonucu elde ettiği ganimet için bu savaş düzenini sağlayan Şaha, cephe siyaseti merkezine dua ediyor (5378, 5379).

siyasetiyle (İslâmiyet) eski Doğu savunuculuğu görevini sürdürmek çabasındadır. Bu yüzden İslâmiyet döneminde yazılmış olan *Şehname*'de sık sık eski dinin kalıntısı *Ehrimenden* söz edilmektedir.

Dinde, bu arada kendileri için yabancı olan İslâmiyet'te bile, İranlılar için hiçbir sır bulunmamaktadır (10417). Çünkü İranlılar dünya siyasetinin bütün ayrıntılarını bilmektedirler. Yönetim ve yürütme kendilerinde kalmak koşuluyla İslâmiyet'i de kolayca benimseyebileceklerdir. İran saltanat ideolojisi, yeryüzü hükümdarlığı ya da daha doğrusu yeryüzünü ele geçirmek arzusudur (2120). Dünyayı ikiye bölen bir cephe anlayışında bu, iki aşamada mümkün olmaktadır. Birinci aşamada cephe birliğini sağlamak, ikinci aşamada ise iyiyi temsil eden kendi cephelerinin kötülük timsali karşı cepheyi hükmü altına almasıyla... Görüldüğü gibi *cihad* fikri, İran'ın yabancısı değildir.

E- İRAN, ASKER DEVLET

37) İran'ın cepheci dünya görüşü ve bu görüş içinde kendisine yakıştırdığı yer, kendiliğinden İran'da askerlik ve savaş işlerini ön düzeye çıkaracaktır. İran, bir cephenin dolaysız sözcüsü ve savunucusu olarak değil cephe içinde kendisine ayırdığı yer sonucu bu rolü yüklenmiş durumdadır. Bu nedenle yukarıda sözünü ettiğimiz görevler, özel nitelikler kazanacaktır. İran'ın tarih içindeki yeri koşulların doğal olarak hazırladıkları bir durum olmadığı için gözetilen ana amaç, herhangi bir vurucu gücün merkezle mümkün rekabetini önlemek olacaktır. Ordu ve sarayın birbirleriyle yakın ilişkilerine karşılık özdeşleşmeleri engellenecektir.

Böylelikle bir saray-savaşçı ikiliğine tanık olmaktayız. Belli bir tarihten sonra (*Şehname*'de Feridun'la birlikte) Devlet ve ordu yönetimi birbirinden ayrılacaktır. Kavus, geleneği bozarak yeniden ordusunun başında savaşlara katılacaktır (6586). Bu nedenle de akıl almaz, öğütlere uymaz işlere kalkışmış sayılacaktır. Artık Şah'ın savaşlara katılması, orduya onur vermek içindir. Yoksa orduyu yönetmek için değildir (5707). Şah'ın orduyu bizzat yönetmek istemesi üzerine savaşçıların Şah'tan aldıkları

rahat hareketine izin vermediği için İran, dağa çekilecek ve kendisine kötülük gelebilecek yolları kapayacaktır (15022).

Kale ve derbent siyaseti, İran savaş taktiklerinin önemli bir parçasını teşkil eder. İran gibi bir ordunun kaleye kapanması ve ovayla ilişkisini kesmesi (gerçek üretici olmadıkları için feodalizmin aynı zamanda bir üretimi örgütlenme biçimi olan kale gerisi siyaseti koşulları İran'da bulunmayacaktır) beslenme ve desteklenme sorununu ortaya çıkarmaktadır (15040). Yollar düşman tarafından kapalı ve kendisine yeterli bir üretim de söz konusu olmadığı için kale gerisinde dış destek, belli önem kazanmaktadır (15088, 15089). Bu durumda İran savaşçısının en büyük güvencesi, yine merkez olmaktadır (15150).

Görüldüğü gibi *Şehname*'de İran, bizlere çeşitli yönlerden saldırıya uğrayan bir kale olarak sunulmaktadır. İran bu saldırılara karşı koymakta ve bölgeyi savunmaktadır. Bu savunmada üretici bölgelerin desteğine gerek duymaktadır, İran'ın savunması, önemli geçitleri ve stratejik noktaları elinde tutması nedeniyle yalnızca kendi savunması değil denetimi altında tuttuğu üretim bölgelerinin de savunmasıdır. Bu yüzden tarih içinde yüklenmiş oyduğu görev karşılığında üretim bölgelerinin destek (askerlik konusu dışında) ve haracına kendisini haklı görmektedir.

F- TURAN

42) İran, Devlet olarak tarihteki yer ve önemini cepheci dünya görüşü ve cepheler arasında bulunan çatışmadan almaktadır. Bu yüzden İran, cepheler üzerine kendi dünya görüşü doğrultusunda kesin ve belirli yargılara sahiptir. *Şehname* de, bu cephelerden Turan üzerine İran'da yaygın yargının dile getirilişidir.

Şehname, Turan üzerine birçok gözlemi içermektedir. Fakat bu gözlemler gerçek bilgiler olmaktan çok İran cepheci görüşüne göre verilmiş genel yargılardır. Ancak Türk tarihinin bir bölümünü ve daha sonraki gelişmeleri yakından ilgilendirdiği için bizim için önemlidir.

Şehname'de Turan üzerine yargılar, önce Turan coğrafyasıyla başlamak-

(2291). İranlı savaşı, savaş işleri yanında içki ve eğlence meclislerini hiçbir fırsatta ihmal etmezken Turanlı için eğlence ve savaşçılık, aksine birbiriyle uyuşmaz sayılmaktadır (15757).

Turanlı savaşı, koyun ve at sahibidir (10056). Bir Turanlı savaşçının övücü ordusu yanında sürüşüdür de (13949). İranlı savaşçının aksine üretim araçlarına da sahiptir. Bu da, kendisine savaş sırasında sürülerin kolanması gibi bir sorun çıkartacaktır (13329, 13907).

İyi bir savaşçının komutanlığı (burada yönetimde başarı söz konusu değildir), Turan halkı için sevinç konusu olmaktadır (10390).²⁹ İyi bir Turanlı savaşı, buyruğunda çok sayıda atlı toplayabilmektedir (10054). Bu atlılardan büyük bir çoğunluğu, doğrudan doğruya kendisine bağlı savaşçılardır (10055). Komutanın yetkisi, tarihin öğrettiklerine uymak koşuluyla sınırsızdır (17257). Turan ordusu, bir cephe ya da bir siyaset değil bir çıkar birliği ordusudur (14690). Ancak savaşı bir komutanın etrafında kurulabilmektedir. Komutan vurulunca orduyu kuran bağ ortadan kalktığı için ordu da dağılmaktadır (3434).

İran'da kurulu bir siyaset ve ordu içinde bir hiyerarşi bulunurken Turan'da herkes kendi adına ve çıkarına savaşmaktadır. Bu nedenle Turan'da komutanın özelliklerinden birisi, kendi üstün savaşçılığından çok (17260, 17261), birleştiriciliği ve belirlediği amaçlarda başarı umudunun yüksekliğidir (17262). Turan, bu görünümüyle bir siyaset değil de savaşı bir kabile çevresinde toplanan başka savaşı kabilelerin meydana getirdiği bir *savaşçılar konfederasyonundan* başka bir şey değildir.

G- İRAN-TURAN

- 46) İran gibi dünya siyasetine dayanan ve tarihteki yerini cephe savaşçılığı ve savunuculuğuyla kazanmış bir Devlet, elbet dünyadaki bölünmelerle ve taraflar arasındaki ilişkilerle yakından ilgili olacaktır.

²⁹ Komutanın başarısı ancak İran'a karşı olabileceği için Turan'ın İran şansına verdiği önem ortaya çıkmaktadır.

ÜÇÜNCÜ KİTAP / EK-2

BAYKAN SEZER

**OSMANLI'NIN
BATICILAŞMASI**

ÜÇÜNCÜ KİTAP / EK-2

OSMANLI'NIN BATICILAŞMASI

A- OSMANLI İMPARATORLUĞU: UÇ BEYLİĞİ • 102

1- YAKIN-DOĞU: ATÜT ÖNCESİ

ÇOBAN-ÇİFTÇİ TOPLUMLAR İLİŞKİLERİ • 103

2- ATÜT: SAVUNMASIZ TOPLUM • 105

3- İLK ÇAĞLARDA TİCARET • 107

4- OSMANLILIK • 109

B- BATI KAPİTALİZMİNİN DOĞUŞU VE GETİRDİĞİ YENİ KOŞULLAR • 112

C- OSMANLI'DA BATICILAŞMA GİRİŞİMLERİ • 124

*İslamiyet bir kızdır, bekçisi Türk bir arslan
Elinde dalkılıcı bekler onu her zaman.*

Ziya GÖKALP

Belli bir dönemden bu yana yurdumuzda da, yeryüzünde bir Doğu-Batı ayırımı olduğu kuşkuları akıllarda yer edinmeye başladı. Bu, elbet sevi-
nilecek bir durumdur. Bu çalışmamızla bizim de tartışmaya katılmamızın
nedeni ne bilineni yinelemek ve ne de bu konudaki çalışmaların karşısına
çıkma isteğidir. Bizim asıl çabamız, konuyu ayakları üzerine oturtmak,
günlük yaşamımızda geçerli olabilecek siyasi sonuçları çıkarmaya elimiz-
den geldiğince yardımcı olmaktır.

Doğu-Batı sorunu bugüne değin iktisadi açıdan ortaya konmak isten-
miştir. Kuşkusuz sorunun temelinde karşımıza iktisadi nedenler çıkmak-
tadır. Ancak bütün üretim biçimleri insanlığın yaşanmış deneyleri sonucu
ortaya çıkan modellerdir. Üretim biçimleri, insanlığın bu deneylerinden
ayrıldığı zaman anlamlarından çok şey yitirmektedir.

Sorunun yalnızca iktisadi açıdan ele alınması, bazı araştırmacıları zo-
raki yakıştırmalara sürüklemektedir. Bütün Doğu toplumları aynı yanlış
biçimde ATÜT etiketi ile cansız birer kalıp haline dönüştürülmek isten-
mektedir. Benzer yanlış Batı toplumları konusunda da düşülmektedir.
Batı, yalnızca son dönem kapitalizmi ile tanımlanmaktadır. Böyle olunca
kapitalizm öncesi Doğu-Batı çatışması gözden kaçırılmaktadır. Öte yanda
yine kendimizi Osmanlılıkla başlatmak, bizim neyin mirasçısı olduğumu-
zu ve hangi görevle Anadolu'da ve İstanbul'da bulunduğumuzu açıklıkla
kavramamıza engel olmaktadır.

Doğu-Batı çatışmasını kapitalizm ile başlatmak, Batı çığırtkanları ile
aynı şeyi söylemek demektir. Eğer Doğu-Batı çatışması kapitalizm ile baş-
ladı ise bu çatışmanın ortadan kalkması olanağı, bizim de kapitalist ol-
mamızla ortaya çıkacaktı. Demek ki suç bizim: “Az-gelişmişiz”, “Endüstri
devrimini yapamamışız”. Oysa biz de insanın insanı sömürdüğü bir düzen

kurmuş olsaydık bugün *az-gelişmişlik* gibi bir suçumuz olmayacaktı. Bizi, Batı'nın kapitalist değerleriyle kendimizi tanımlamaya sürüklemek, kapitalist ülkelere göre kendimizi "*az-gelişmiş*" saymak kimliğimizi, benliğimizi gereğince ortaya koyamamamız için Batı'nın bulduğu en son oyundur. Kim bu durumda Batı'ya karşı "*Yaşasın az-gelişmişlik*" diye karşı çıkabilecektir? Kapitalizmi tek ölçü almanın yanlışları burada bitmemektedir. Bu ölçüye göre Rusya ve Avrupalı dostlarını Doğulu saymak, buna karşılık sözgelisi kendimizi Batılı saymak şaşkınlığına düşülmektedir.

Bugün konuyla ilgili karşımıza çıkan çoğu sorunun yanıtı günümüz ve eski Türk yazarlarının çalışmalarında bulunmaktadır. Arap harflerinin kaldırılması ile bu yanıtlardan önemli ölçüde koparıldık. Sorunlarımızın çözüm yollarından uzaklaştık. Doğu-Batı çatışmasını yalnızca iktisadi açıdan ele almak da, bir yerde dikkatimizi kendi öz kaynaklarımızdan başka yönle çekmektedir. Kendi kaynaklarımızda bu sorunların yanıtlarının bulunduğu ısrarla bilmezden gelinmiştir.

Türk halkı, kendi yaşamında, kendi düşünce biçimi ve tarih deneylerinde Doğu-Batı çatışması içinde bugün karşılaştığı sorulara gerekli ve en yerinde yanıtları bulacaktır. Bizim bu çalışmamız, halkımızın kendi çözüm yollarını bulacağına inancımızın kanıtıdır. Eğer bu yolda bir katkısı olursa çalışmayı yapmaktaki amaca kendimizi ulaşmış sayacağız.

A- OSMANLI İMPARATORLUĞU: UÇ BEYLİĞİ

Doğu-Batı çatışmasının çok eski dönemlere kadar uzanan bir tarihi vardır. Bu çatışma, aslında ve esasında aynı kalmasına karşılık tarih boyunca değişik biçimlerde ve değişik yerlerde karşımıza çıkmaktadır. Doğu-Batı çatışması, arada denge olduğu ya da bu dengenin herhangi bir taraf lehine bozulması durumunda Doğu ve Batı toplumları için değişik önem kazanmıştır. Fakat sorun ortadan kalkmamıştır.

Bu görüşü ortaya atarken hiç de Doğu-Batı çatışmasının içerik bakımından gelişmediğini, zenginleşmediğini söylemek istemiyoruz. Aksine

soygunlara karşı sorumlu saymıştır. Osmanlı'nın barışı sağlaması halkın üretimi özgürce sürdürmesini sağlıyordu ve barışı sağladığı için Osmanlı'ya belli bir haraç ödeniyordu.

Osmanlı ve genel olarak Doğu'nun asker devletleri hiçbir zaman ATÜT'le kaynaşmamış, ATÜT'le yan yana varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu devletler ATÜT'ün iktisadi gücünü ya da düzenini değil ATÜT'ün askeri gücünü oluşturmuşlar, onun koruyuculuğunu¹⁵ yapmışlardır.

B- BATI KAPİTALİZMİNİN DOĞUŞU VE GETİRDİĞİ YENİ KOŞULLAR

Feodalizm, Batı'nın dış baskılar önünde kendisini korumak için aldığı bir biçimdir. Mutlaka Yunan ve Roma kölelik düzeni Batı'da feodalizmi hazırlayan nedenlerin doğuş koşullarını belirlemiştir. Ancak kölelik düzenin açmazları, mutlaka belirli bir tarihte Avrupa'da olduğu gibi feodal bir çözümla aşılmasını gerekli kılmamaktadır.

Kölelik düzeni çelişkilerinin feodalizm biçiminde çözümlenmesine yol açan birinci koşul, her yönden Roma (Batı) üzerindeki yabancı baskılardır. Batı, yabancı baskısı karşısında kendi kişiliğini bir bütün olarak koruyamayınca küçük birimlere bölünmüş, en azından dış saldırıdan ileride Batı uygarlığını sürdürebilmek için kendi kişiliğinin birkaç çekirdeğini kurtarabilmeyi amaçlamıştır.

Doğuda ve batıda Avrupa'nın, Orta Çağ'da değişik iki ayrı biçime bürünmesinden de feodalizmin temelinde Batı'nın kendisini koruma içgüdü-sü hemen sezinlenebilir. Feodal yapıyı daha yakından incelediğimiz zaman bu olayı daha açık görmek olanağı bulunmaktadır. Feodalizmin temeli, belirli yerleşim yerlerinde kalıcı ve aşılmaz duvarlarla, kalelerle korunan ufak üretim birimidir. Siyasi güç de, dış baskı önünde üretimin sürmesini sağlayan ve yabancı kavimlerin akınlarına karşı savunma ayrıcalıkları olan

¹⁵ İdeolojik alanda da medreseleri ve Doğu'nun yetiştirdiği büyük şair ve bilginleri saray bütçesiyle besleyerek.

Osmanlı etkisini kurmaya başlıyor ve ortaya çıkardığı dünyanın en güçlü donanmalarından birisini Batı emperyalizminin can damarı üzerine, Basra körfezine salmaya hazırlanıyordu. Sultan Aziz Han'ın Batisever Mithat Paşa tarafından devrilmesi nedensiz değildir. Osmanlı İmparatorluğu'nda Sultan Aziz Han'ın devrilmesinin tek sonucu ne özgürlük oldu, ne de başka bir şey: *Koca Osmanlı donanması Haliç sularında çürütüldü.*

C- OSMANLI'DA BATICILAŞMA GİRİŞİMLERİ

Osmanlı İmparatorluğu bir bocalama dönemine girdiği zaman Sultan Aziz Han gibi ona tarihi görevini gerçekleştirmesine izin verecek koşulları hazırlamak yolunda çaba gösterenler olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun Batıcılışmasını bir çıkar yol olarak görenler de bulunuyordu. Bugün, görünüşte varılan sonuçlara bakarak Batıcılışmak görüşünü savunanların Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderini çizmiş olduklarını söyleyebiliriz.

Türkiye'deki Batıcılışma girişimleri üzerine doğru bir yargıya varabilmek için önce bu girişimleri başlatan nedenleri doğru saptamamız; sonra da Batıcılışmanın Türkiye'deki amaçları nelerdir, bu konuyu bir açıklığa kavuşturmamız gerekmektedir. Aksi durumda Türkiye'deki Batıcılışmaya kendisinde olmayan bir amaç yakıştırıp o amaca göre Türkiye'de başarı olasılıklarını, etkilerini kestirmeye kalkarsak önemli ve ciddi yanlışlara düşmekten kendimizi koruyamayız. Bu yanlışlardan başlıcası ve en sık görüleni Türkiye'de Batıcılışmanın yalnızca kapitalist üretim biçiminin ve kapitalist üretim ilişkilerinin alınması çabası olarak görülmek istenmesidir. Oysa Türkiye'de Batıcılışma girişiminin başlangıç yıllarına, XVIII. yüzyıl sonlarına dönersek Osmanlı'da bu girişimi başlatan kişilerin hiç de böyle bir tasası olamayacağı hemen anlaşılabilir. Elbet sonuçta yurdumuzda Batıcılışma, Doğululuğun temelini yıkmak ve kendi sürekliliğini sağlamak için kendisine dayanak oluşturacak kapitalist üretim ilişkilerini beraberinde kurmuştur. Ancak bu da Osmanlı devlet yapısının özelliği sonucunda belirli bir alanı aşamamıştır. Söz gelişi köye kapitalist üretim ilişkilerini sokmak kimsenin aklına gelmemiştir. En ateşli Batı yandaşı bile köyde eski düzenin sürmesinin Batıcılışmayı tehdit edebileceğinden kuşkulananmamıştır.